

Recensioner

Erland Mårald & Christer Nordlund (red.) *Topos: essäer om tänkvärda platser och platsbundna tankar*, Carlsson, Stockholm, 2006, 339 s., ISBN 91-7331-005-0.

Topos är en samlingsvolym utgiven med anledning av Sverker Sörlins 50 års dag år 2006. Boken utgörs av 17 essäer och en kortfattad inledning författad av redaktörerna. Temat är som titeln beskriver topos - plats, ett begrepp som inte bara rör fysiska platser utan såsom undertiteln skvallrar om även platsers kulturella betydelser och abstrakta dimensioner.

Som redaktörerna själva pekar på kan de olika essäerna "...verka tämligen olikartade och osammanhängande..." (s. 13). Den röda tråden utgörs av fokus på hur platser i vid mening formas och kan förstås i historien. Fokus för essäerna är både fjärran platser så som Antarktis och lämningar från Romarriket, men i huvudsak rör essäerna svenskt 1900-tal och effekterna av modernismens strävan mot utveckling och förändring av samhälle och miljö. Boken innehåller en rad intressanta och tänkvärda essäer. Att boken och dess omslag är vackert bör framhållas.

Sofia Åkerberg och Anders Kjellbergs essä behandlar akvariets födelse, och hur det växer fram vid mitten av 1800-talet i England. Ett växande intresse för naturalhistoria spirar i den urbana kulturen vid denna tid. Författarna menar att akvariet är ett sätt att visualisera en tidigare dold plats men också en del av ett nytt förhållande till naturen och studiet av naturen. Problem förknippade

med att hålla liv i akvariets invånare är stora under 1800-talet eftersom man då i stort sett saknade kunskap om sambandet mellan växter och djurs utbyte av syre och koldioxid. Genom att efterlikna naturen strävar man mot det balanserade akvariet och efterhand ökar kunskapen om balansen. Författarna tolkar akvariet som att det vid denna tid har både en framsida i form av ett växande intresse för naturen och en baksida i den allestädes närvarande döden, vilket ger akvariet en metaforisk betydelse för livet. Författarna citerar dåtida akvarieguider som bland annat pekar på att akvariets miniatyrvärld inte får överbefolkas då det riskerar att förvandlas till ett "...black hole of calcutta..." (s. 43), konstruktionen av akvariet är alltså inte bara en fråga med referenser till England utan också till kolonierna.

En annan tänkvärd essä behandlar medicinforetaget Leos uppgång och fall och deras omfattande insamlande av urin från ston respektive kvinnor för framställning av medicinska hormonpreparat. Denna essä belyser hur vetenskapliga rön omsätts till medicinsk praktik. Leos satsning på hormonpreparat mot infertilitet verkar till en början rimlig, men den visar sig senare få ödesdigra konsekvenser för Leo när väl preparaten är färdiga. När hormonpreparaten mot ofrivillig barnlöshet börjar ge frukt är man framme vid det frigiorda 60-talet och det är P-piller marknaden efterfrågar. Essän belyser på ett tänkvärdt sätt de biologiska och materiella kopplingarna mellan samhällsliga ideal, vetenskapliga idéer, och hur dessa länkas samman med medicinsk praktik på ett påtagligt och konkret

sätt. Det framstår i backspegeln nästan som att Leo blir en modernistisk parantes i den medicinska ingenjörskontens strävan efter framsteg.

En ytterligare essä rör sig i samma tid och är skriven av Per Wisselgren och behandlar uppförandet av villa Myrdal och det första kollektivhuset på Kungsholmen i Stockholm. Kollektivhuset och villa Myrdal jämförs och utgör noder i beskrivningen av hur Alva Myrdals vetenskapliga ambitioner övergavs till förmån för ett praktiskt inriktat reformarbete som i samverkan med arkitekt Sven Markelius når fram till förverkligad arkitektur. Wisselgren menar att Myrdals val att inte bosätta sig i kollektivhuset på Kungsholmen kan ses som en asymmetri mellan idé och praktik, valet att bosätta sig i Bromma menar han också kan förstås i termer av att Bromma var progressivt och intellektuellt men inte associerat med Stockholms överklass områden i de nordliga och nordostliga delarna. Myrdal och Markelius syftade till att komma åt "generalproblemet" det vill säga hur kvinnorna skulle kunna förena yrkesliv och ett modernt familjeliv, och genom en modern arkitektur skulle detta kunna nås. I praktiken resulterade det i att en lång rad tjänstefolk anställdes såväl i kollektivhuset som i villa Myrdal. Intressant att notera är att Markelius själv faktiskt flyttar in i kollektivhuset medan Myrdals alltså väljer att flytta ut till Bromma. Wisselgren tolkar Myrdals avståndstagande från att bosätta sig i kollektivhuset som ett uttryck för att Alva ikläder sig undersökningsledarens roll och tar avstånd från att bli ett studieobjekt i det då mycket uppmärksammade kollektivhuset.

Denna essä är intressant läsning på flera sätt, Stockholms ideologiska och rumsliga uppdelning, samt diskussionen om hushållsarbete tycks som eviga frågor.

Flera av essäerna i boken behandlar också samtidens ambivalenta förhållningssätt till kultur och natur miljö och den spirande omvärderingen av ett modernistiskt förhållningssätt till kultur- och naturmiljö.

Richard Pettersson menar exempelvis att metoden att använda fysiska lämningar som historiskt källmaterial är en del av den moderna epokens signum. Autenticiteten och upplevelsen av att tidens tand påverkar det materiella har utgjort grund för känslan av tidens tand som legat till grund för formandet av ett ideal där man skall bevara tingen och lämningarna från forna tider. Han menar att viljan att bevara går bortom det som ryms inom kunskapsintresset och den antikvariska praktiken, de rör existentiella aspekter som alltid kommer att vara verkningsfulla.

Bosse Sundin behandlar det provisoriska vattenrallarsamhället Kilforsen. Hans beskriver den hårdhänta uppbyggnaden samt avvecklingen av ett helt samhälle i samband med byggandet av den viktigaste vattenkraftanläggningen i Sverige. Idag finns inget kvar av Kilforsens samhälle. Inledningsvis serveras en komplex bild av hur spåren av det förflutna är försvunna, men samtidigt utpekas det befriande i att idag kunna sluta bekymra sig över de sista halvt förfallna fysiska resterna av platsen, kvar finns dock bilderna från 1954 som Sundin beskriver som bilder på "ett samhälle i fest".

Till denna grupp av essäer hör också en som skrivits av Torkel Molin behandlar etablerandet av en destination. Destinationen är "guldriket" och Molin pekar bland annat på hur kulturarvet i fysisk mening är unikt men hur det betraktat som resurs blir oändligt. En ytterligare essä av Lars J Lundgren rör sumpmarkerna kring Kristianstad som numera blivit ett biosfärnsområde. Denna grupp av essäer är alla värdefull läsning för de med intresse av dagens natur och

kulturmiljövårdsdebatt. De belyser sökandet efter nya vägar i förhållandet till det förflutna.

Ronny Ambjörnsson beskriver i slutet av boken hur Antarktis upptäcks och formas genom en växelverkan mellan litterära beskrivningar och verkliga expeditioner och hur den i princip okända och tomma landmassan upptäcks alltmer. Intresseväckande är bland annat hur färgen vitt är associerad med Antarktis, från att det är en vit fläck på kartan till att upptäcktsresande och forskare konstaterar att det är så vitt att inga skuggor förekommer dagtid. Detta gör att man saknar hållpunkter för orientering vilket göra att människan uppfattar sig som varande i ett tomt rum, där varje människa blir till en ensam punkt.

Boken som helhet innehåller fler essäer än vad som kan behandlas här. De representerar en delvis brokig samling texter/artiklar så som redan påpekats, som läsare av hela boken frågar man sig till slut, vem är mottagaren? Boken hyser en bitvis dold tematik som redaktörerna rör vid och som handlar om modernismen och kulturarv, båda intressant begrepp och ämnen som flera av författarna skarpt analyserar och där de platsbundna presentationerna alla är intressanta och övertygande. Dessa bidrag är väl värda att läsa utifrån ett antikvariskt och bebyggelsehistoriskt perspektiv. Omfånget hos denna bok är dock så stort att man hade vunnit på att tydligare områdesindela den så att läsare bättre kunnat guidas till det som är av intresse för honom/henne.

Istället har redaktörerna valt att fokusera på plats som begrepp, en ansats som är lovord men där exemplen ibland slirar i analysen av just platsen, är t.ex. medicinföretaget Leo en plats, eller kan verkligen undervattensvärlden utgöra en plats trots att inga människor kan leva där, snarar får man känslan av att platsen kan byggas upp av vad som helst och inkludera allt vilket överensstämmer med senare decenniernas postmoderna vändning inom samhällsvetenskapen. En annan fråga som inställer

sig är var gränsen till landskap som begrepp går, flera av författarna skriver också om just landskap, men det kvarstående intrycket är inte ett tydliggörande av platsbegreppet i relation till landskap utan tvärt om en antydning om ett mer urvattnat platsbegrepp.

Begreppet topologi refereras till i inledningen, där formuleringen kan tolkas som att det är en del av topografin, vilket också understryk i essän om akvariets födelse. Inom geografi och kartografin beskriver topologin de inbördes lägena mellan olika punkter eller objekt, topologi betyder alltså relationer mellan punkter eller objekt. I överförd betydelse kan topologi användas om relationer mellan platser eller noder i en väv av platser och/eller aktörer. Allt som oftast är det just relationerna mellan platser eller olika platsers historia som det unika specifika och intressanta framträder, vilket också är ett karaktäristiskt drag hos flera av essäerna i boken, det är inte en enda plats som refereras till utan en rad platser nyttjas för att ringa in den analyserade "platsen". Det är i relationen till andra platser, såväl små som stora som geografisk kunskap ruvar.

En avslutande iakttagelse är att bokens tematik och upplägget hos flertalet av essäerna ligger nära det tids-geografiska begreppet trajektorier, en trajektorie är en tänkt linje som belyser hur händelse och handlingar hänger ihop i tid-rummet. I flertalet av essäerna följs en plats över tid och man skulle kunna diskutera platsen inom ramen för platsens trajektorie. Lika mycket som platsen är i fokus i antologin är tiden det. De samhällsförändringar som skedde under 1900-talet är satta under lupp. Topos kan därmed ses som utgörande en nod i topologin över den svenska och västerländska idéhistorien.

Anders Wästfelt
Kulturgeografiska institutionen
Stockholms universitet
anders.wastfelt@humangeo.su.se